

Тема 3. Програма соціологічного дослідження (частина 1).

1. Загальна структура програми соц. дослідження.

2. Поняття методології методики техніки і процедури в соціологічному дослідженні.

3. Актуальність, проблема, об'єкт, предмет, мета і завдання соціологічного дослідження.

1. Загальна структура програми соц. дослідження.

Остаточо утвердившись у виборі виду соціологічного дослідження, переходять до його безпосередньої підготовки - розробки програми, робочого плану та допоміжних документів. Отже, будь-яке соціологічне дослідження незалежно від його виду починається з розробки програми, яка включає в себе теоретичне обґрунтування методологічних підходів і методичних прийомів вивчення конкретного соціального явища або процесу.

Програма дослідження – це виклад його теоретико-методологічних передумов (загальної концепції) відповідно до основних цілей роботи і гіпотез дослідження із зазначенням правил процедури, а також логічної послідовності операцій для їх перевірки. (За Ядовим)

Розглянемо основні вимоги до програми.

Програма соціологічного дослідження зазвичай містить досить докладний і чіткий виклад ряду питань.

Як правило, виділяють дві частини програми: методологічну та методичну, але іноді додають ще процедурну.

У методологічній частині програми повинні бути представлені актуальність, формулювання і обґрунтування соціальної проблеми, визначені об'єкт і предмет вивчення, зазначена мета та завдання, здійснений логічний аналіз ключових понять, сформульовані гіпотези.

У методичній частині наводяться характеристики обстежуваної сукупності і використовуваних методів збору первинної соціологічної інформації, логічна структура інструментарію для збору цієї інформації, логічні схеми її комп'ютерної обробки.

У процедурній частині відбувається складання фінансового кошторису, робочого плану, допоміжних організаційних документів.

Така структура програми дослідження допомагає уникнути помилок в процесі проведення дослідження та аналізу його результатів, тому її потрібно чітко дотримуватися.

2. Поняття методології методики техніки і процедури в соціологічному дослідженні.

Отже, для початку необхідно зрозуміти, що собою представляють методологія, методика, техніка і процедура в соціологічному дослідженні.

Методологія дослідження сконцентрована в його загальному задумі, сутності гіпотез, в підсумковому узагальненні та теоретичному осмисленні отриманих результатів. Аналіз всіх методологічних особливостей роботи соціолога показує, що поряд зі спеціальними методами, в його дослідженні

використовуються загальнонаукові і запозичені з інших дисциплін, наприклад, економічних, історичних, психологічних і т.д.

На відміну від методології методи і процедури дослідження - це система більш-менш формалізованих правил збору, обробки та аналізу інформації.

Метод - спосіб збору, обробки або аналізу даних.

Техніка - це сума прийомів в процесі використання даного методу.

Методика - це сукупність методів дослідження проблеми, а також сума технічних прийомів, пов'язаних з використовуваними методами, включаючи приватні операції, їх послідовність і взаємозв'язок.

Наприклад, використовуємо метод анкетного опитування. У цьому випадку нам необхідно скласти анкету, в яку ми заклали частина відкритих питань (тобто респондент сам пише відповідь, а не відзначає його в заздалегідь складеною шкалою), частина закритих питань, коли респондент зазначає потрібний варіант відповіді серед заздалегідь передбачених соціологом. Ці два способи утворюють техніку даного анкетного опитування. Анкета - це інструмент, за допомогою якого збирається емпірична інформація з досліджуваної проблеми. Інструкція анкетеру/інтерв'ю – це частина методики використання анкетування як методу в соціологічному дослідженні.

Інша частина методики використання даного методу передбачає правила складання анкети, розрахунок вибірки, спосіб аналізу отриманих даних.

Процедура - це послідовність всіх операцій, загальна система дій і спосіб організації дослідження. Це найбільш загальне поняття, що відноситься до системи прийомів збору та обробки соціологічної інформації.

3. Актуальність, проблема, об'єкт, предмет, мета і завдання соціологічного дослідження.

Методологічна частина програми соціологічного дослідження починається з обґрунтування 1. Актуальності. (Навіщо проводиться соціологічне дослідження? Чому саме зараз? Чим обумовлений інтерес до даної теми? і т.д.)

Далі слідує обґрунтування 2. соціальної проблеми.

Соціальною проблемою прийнято називати поставлену самим життям суперечливу ситуацію, що носить масовий характер і зачіпає інтереси тих чи інших соціальних спільнот та інститутів. Для ініціаторів і організаторів соціологічного дослідження соціальна проблема виступає як свого роду стан **«знання про не знання» певних сторін, кількісних і якісних змін характеристик будь-якого соціального явища або тенденцій соціального процесу.** Зокрема, це може бути незнання причин зростання злочинів на побутовому ґрунті, зниження електоральної активності населення, зростання кількості проявів екстремізму, масової міграції населення і ін.

У прикладній соціології використовують, як правило, п'ять підходів при класифікації соціальних проблем. Їх групують залежно від мети дослідження, носія соціальної проблеми, масштабів її поширеності, часу дії протиріччя, його глибини.

Відповідно до мети дослідження розрізняють проблеми гносеологічного (логіко-пізнавального) і предметного характеру.

Гносеологічні проблеми викликані браком інформації про стан і тенденції зміни важливих з точки зору управлінської функції соціальних процесів.

Предметними проблемами називають протиріччя, породжені зіткненням інтересів різних груп населення (класів, етнічних, конфесійних, демографічних, територіальних), а також населення в цілому і соціальних інститутів, які дестабілізують суспільні відносини. Такі, наприклад, соціальні протести працівників у зв'язку з незадоволеністю трудовими відносинами, етнічні конфлікти, політичні протести, зростання девіації в молодіжних групах і т.д.

За своїм «носієм» проблема може являти собою протиріччя, що зачіпає інтереси окремих демографічних, етнічних, професійних, політичних та інших груп, соціальних інститутів, конкретних виробничих підприємств, державних установ, навчальних закладів тощо

За масштабами поширеності соціальна проблема може носити загальнодержавний, регіональний або місцевий характер, бути обмеженою рамками міста, села, району міста чи мікрорайону і т.д.

За часом дії протиріччя проблеми поділяють на минуші, стійкі і затяжні. Наприклад, незадоволеність студентів формою лекційних занять - проблема, яка може бути вирішена за відносно короткий термін; адаптація працівників підприємств до нових умов трудових відносин у зв'язку зі зміною технології праці - проблема досить стійка, а, скажімо, протиріччя, що породжують житлову проблему, девіантна поведінка підлітків і т.п., носять затяжний характер.

Що стосується глибини протиріччя, то за цією ознакою розрізняють проблеми: однопланові, що зачіпають будь-яку сторону соціального явища або процесу. Наприклад, опозиція звикли до общинним формам господарювання селян до ідеї створення фермерських господарств або активізація руху за введення альтернативної служби в армії; системні, що відображають дисбаланс усієї системи елементів цілісного явища або процесу. Скажімо, зростання злочинності у зв'язку зі зміною характеру економічних відносин в суспільстві, масовим поширенням наркоманії, проституції, корупції; породжені функціональними протиріччями, тобто порушенням раніше сформованих причинно-наслідкових ланок соціального явища або процесу. Наприклад, зміна усталених розподільчих відносин в суспільстві і ідеологічних уявлень населення в зв'язку з розширенням приватної власності; зміни в політичних відносинах суспільства (розвиток багатопартійності), в функціонуванні політичних і соціальних інститутів у зв'язку з формуванням правової держави і т.д.

Формулюючи проблему дослідження, треба прагнути до максимально точного відображення і самої проблемної ситуації, і реального протиріччя, що визначає її. При цьому слід уникати висунення проблем занадто широкого плану. Якщо не вдається надати формулюванню проблеми ясність і чіткість відразу, то це може бути зроблено в подальшому, в міру методологічної та методичної розробки інших частин програми.

У тих випадках, коли дослідницька програма націлена на «багатопроблемний» соціологічний аналіз, доводиться шукати відповіді на питання про причини ряду проблем.

В принципі вивчення кількох проблем в рамках одного дослідження недоцільно, так як неминуче ускладнюється інструментарій, що може негативно позначитися на якості інформації, що збирається; знижується оперативність дослідження, в результаті чого соціологічні дані застарівають, втрачають актуальність, а іноді втрачається практичний сенс дослідження в цілому. Крім того, як показує досвід, одночасний охоплення декількох проблем на одному і тому ж об'єкті вивчення пов'язане зі значними, часом непереборними труднощами.

Формулювання проблеми тягне за собою вибір конкретного об'єкта дослідження. Ним може бути соціальний процес, або сфера соціальної дійсності, або якісь суспільні відносини, що містять в собі соціальне протиріччя. Іншими словами, об'єктом може бути все те, що явно або неявно містить соціальне протиріччя і породжує проблемну ситуацію. Об'єкт соціологічного дослідження - це те, на що спрямований процес пізнання.

Таким чином, 3. об'єктом соціологічного дослідження в широкому сенсі виступає носій тієї чи іншої соціальної проблеми. Наприклад, студенти, робітники, молоді фахівці можуть виступати в якості носія проблем, викликаних недостатнім рівнем загальних або професійних знань у цих категорій, складнощами адаптації до нових технологічних вимог виробництва і т.д., а значить, бути об'єктом дослідження. (Як правило об'єктом прикладного (не плутати з теоретичним) дослідження виступає певна соціальна група)

Чітке виділення об'єкта підводить до визначення **4. предмета дослідження.** Останній включає в себе ті сторони і властивості об'єкта, які найбільш повно виражають розглянуту проблему (приховане в ній протиріччя) і підлягають вивченню. Предмет соціологічного дослідження є концентроване вираження взаємозв'язку соціальної проблеми і об'єкта дослідження. Зазвичай предмет дослідження містить в собі центральний питання проблеми, пов'язаний з припущенням про можливість виявити закономірність або центральну тенденцію досліджуваного протиріччя. (Часто предметом виступають думки, судження, ставлення тієї соціальної групи, яка є об'єктом до проблеми дослідження)

5. Мета прикладних соціологічних досліджень п'ятий обов'язковий елемент програми. Вона, найчастіше, носить суто практичний характер. Ці дослідження покликані дати інформацію для вироблення рекомендацій, підготовки і прийняття управлінських рішень, здатних підвищити ефективність функціонування інституційних структур суспільства. Як правило, мета завжди конкретизується **6. завданнями**, які відображають послідовність дій для досягнення результату.